IJISEF INTERNATIONAL Journal of Islamic Economics and Finance Studies
ULUSLARARASI İSLAM EKONOMİSİ VE FİNANSI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

ISSN: 2149-8407 **Yayın Tarihi:** 30.09.2025

Makale Türü: Araştırma Makalesi **Cilt/Volume:** 11 **Geliş Tarihi :** 01.05.2025
Article Type : Research Article **Sayı/Issue :** 2 **Kabul Tarihi:** 26.08.2025

Seçili İslam İşbirliği Teşkilatı Üyesi Ülkelerde Finansal Gelişmenin Kayıt Dışı Ekonomiye Etkisi

The Impact of Financial Development on the Shadow Economy in Selected Member Countries of the Organisation of Islamic Cooperation

Burak Çıkıryel
Dr. Öğr. Üyesi,
Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Asst. Prof. Dr.,
Social Sciences University of Ankara
burak.cikiryel@asbu.edu.tr
https://orcid.org/0000-0003-0009-6252

Abstract: Finansal sistemin gelişimi, bireylerin ve firmaların finansal araçlara ve hizmetlere erişimini kolaylaştırmaktadır. Bu durum, finansal sistemin sağladığı avantajlardan yararlanma potansiyeli nedeniyle, ekonomik aktörler için kayıt dışı faaliyetlerin cazibesini azaltarak kayıtlı ekonomiye katılımı teşvik etmesi beklenmektedir. Bu çalışma, İslam İş birliği Teşkilatı (İİT) üyesi seçilmiş 9 ülkede 1990-2020 dönem aralığında finansal gelişmenin kayıt dışı ekonomi üzerindeki etkisini incelemektedir. Bu çalışma, finansal gelişmişlik ile kayıt dışı ekonomi arasındaki uzun dönemli ilişkiyi analiz etmeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın temel özgünlüğü, literatürdeki boşluğu doldurmak üzere, yapısal kırılmaların yumuşak geçişlerine olanak tanıyan Panel Fourier eş bütünleşme testini belirlenen örneklem kapsamında ilk kez uygulamasıdır. Ampirik bulgular, Bahreyn, Endonezya, Malezya, Umman, Pakistan, Katar ve Suudi Arabistan'da finansal gelişmenin kayıt dışı ekonomi büyüklüğünü anlamlı bir şekilde azalttığını ortaya koymakta ve finans sektörünün ekonomik formalleşmeyi desteklemedeki kritik rolünü vurgulamaktadır. Türkiye örneğinde ise finansal gelişmenin kayıt dışılığın azalmasıyla ilişkili olduğu gözlemlenmektedir. Ancak bu etki, istatistiksel olarak anlamlı değildir. Bu bulgu, yapısal ve kurumsal kısıtlamaların finansal gelişmenin etkilerinin önüne geçebileceğini göstermektedir. Buna karşılık, Birleşik Arap Emirlikleri'nde finansal gelişmenin kayıt dışı ekonomiyi genişlettiği görülmekte olup bu durumun offshore finansal faaliyetler ve düzenleyici boşluklar gibi faktörlerden kaynaklanabileceği düşünülmektedir. Elde edilen sonuçlar, İİT ülkelerinde farklı ekonomik bağlamlar içinde kayıt dışılıkla etkili bir şekilde mücadele edebilmek için finansal kapsayıcılığın artırılması, ülkeye özgü yapısal reformların hayata geçirilmesi ve düzenleyici çerçevelerin sağlamlaştırılması gerekliliğinin altını çizmektedir.

Jel Sınıflandırması: O16, O17, P34

Anahtar Kelimeler: Finansal Gelişme, Kayıt Dışı Ekonomi, Panel Fourier Eşbütünleşme Testi, İslam İş birliği Teşkilatı

Abstract: The development of the financial system facilitates access to financial instruments and services for individuals and firms. In this context, it is expected that the potential to benefit from the advantages provided by the financial system reduces the attractiveness of informal activities for economic agents and encourages participation in the formal economy. This study examines the impact of financial development on the shadow economy in nine selected member countries of the Organisation of Islamic Cooperation (OIC) over the period 1990–2020. By employing the Panel Fourier Cointegration test, which accounts for the smooth transitions of structural breaks, and applying this method for the first time within this sample, the long-run relationship between the financial development index and the shadow economy is analysed. Empirical findings reveal that financial development significantly reduces the size of the shadow economy in Bahrain, Indonesia, Malaysia, Oman, Pakistan, Qatar, and Saudi Arabia, underscoring the critical role of the financial sector in promoting economic formalisation. In the case of Turkey, although financial development appears to be associated with a reduction in informality, this effect is not statistically significant, suggesting that structural and institutional constraints may impede the effectiveness of financial development. Conversely, in the United Arab Emirates, financial development seems to expand the shadow economy, which may be attributed to factors such as offshore financial activities and regulatory gaps. The results highlight the necessity of enhancing financial inclusion, implementing country-specific structural reforms, and strengthening regulatory frameworks in order to effectively combat informality within different economic contexts in OIC countries.

Jel Classification: O16, O17, P34

Keywords: Financial Development, Shadow Economy, Panel Fourier Cointegration Test, The Organisation of Islamic Cooperation

İntihal/ Plagiarism
Bu makale, iThenticate yazılımı ile taranmış ve intihal tespit edilmemiştir.
This article has been scanned by iThenticate and no plagiarism detected.

Araştırma & Yayın Etiği/ Research & Publication Ethics
Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiştir. Yayın etiği ihlalleri yazarın sorumluluğundadır.
This article has been reviewed by at least two referees. Violations of publication ethics are the responsibility of the author(s).

Atıf/Citation
Çıkıryel, B., (2025). The Impact of Financial Development on the Shadow Economy in Selected Member Countries of the Organisation of Islamic Cooperation. International Journal of Islamic Economics and Finance Studies, 11(2), 125-146. https://doi.org/10.54427/ijisef.1688778

This is an open access paper distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Extended Abstract

Advancements in the financial system make it easier for both individuals and businesses to access a range of financial products and services. As a result, greater financial access is expected to reduce the attractiveness of informal economic activity, motivating economic participants to shift towards the formal sector in order to benefit from the advantages offered by the financial system.

This study aims to investigate the impact of financial development on the shadow economy in nine member countries of the Organisation of Islamic Cooperation (OIC). The selected countries are Bahrain, Indonesia, Malaysia, Oman, Pakistan, Qatar, Saudi Arabia, Türkiye, and the United Arab Emirates. These countries were chosen as the sample for this study due to their leading positions in the Islamic finance industry. Given the significant role these countries play in Islamic finance, the findings of this research may provide valuable guidance for policymakers seeking to address the shadow economy, as well as offer a meaningful empirical contribution to the literature on the intersection of Islamic finance and informality.

This study investigates the effect of financial development on the size of the shadow economy across nine selected member countries of the OIC over the period between 1990 and 2020. By applying the Panel Fourier Cointegration test, this research analyses, for the first time within this particular sample, the long-term relationship between the financial development index and the size of the shadow economy. The Panel Fourier Cointegration test allows for the modelling of smooth transitions in structural breaks. In this context, the study provides a nuanced examination of how advancements in the financial sector may influence informality within different economic contexts.

The findings generally indicate that financial development exerts a reducing effect on the shadow economy. In the cases of Bahrain, Indonesia, Malaysia, Oman, Pakistan, Qatar, and Saudi Arabia, financial development is found to significantly and statistically decrease the size of the shadow economy. This suggests that the deepening and increased inclusivity of the financial system encourages economic actors to operate within the formal economy.

In contrast, although financial development in Türkiye also appears to reduce the shadow economy, this effect is not statistically significant. This outcome implies that the prevalence of informal activities in the Turkish economy may be attributed less to limitations in financial access and more to deeper structural factors such as tax burdens, labour market regulations, the level of institutional effectiveness, and various

sociocultural determinants. Consequently, the influence of financial development on reducing informality in Türkiye seems to be limited and statistically insignificant.

As for the United Arab Emirates, the findings reveal, contrary to expectations, that financial development increases the size of the shadow economy. This result may be attributed to the country's emphasis on international capital flows and free zones, as well as the impact of structural elements such as offshore banking activities and regulatory loopholes.

In this context, the following policy recommendations can be proposed:

- To reinforce the mitigating effect of financial development on the shadow economy, financial systems should be designed to be more inclusive, particularly targeting small and medium-sized enterprises (SMEs) and individuals from low-income groups.
- In Türkiye, financial sector reforms should be implemented in conjunction with tax reforms, regulations to increase flexibility in the labour market, and policies aimed at strengthening institutional capacity, adopting a comprehensive and integrated approach.
- In countries such as the United Arab Emirates, where financial free zones are prevalent, enhancing regulatory oversight and financial transparency is critically important to prevent informal economic activities.
- When developing and implementing policies, the unique socioeconomic conditions of each country should be carefully considered.
- The development of microfinance instruments by Islamic financial institutions can accelerate the integration of businesses and individuals operating informally into the financial system. In particular, profit-and-loss sharing models (such as mudarabah and musharakah) may serve as effective tools to facilitate the transition of small enterprises into the formal economy.
- Diversifying Islamic financial products and promoting financial literacy could encourage the participation of individuals and businesses who, due to religious sensitivities, refrain from engaging with the conventional financial system in the formal economic sector.

To sum up, while financial development constitutes an important tool in combating the shadow economy, it is evident that enhancing financial inclusion, making more active use of the Islamic financial system, and implementing country-specific

structural reforms simultaneously are necessary to further increase the effectiveness of this tool.

Giriş

Finansal gelişme, finansal piyasaların ve kurumların işlem, bilgi edinme ve sözleşme uygulama maliyetlerini azaltacak şekilde geliştirilmesini ifade etmektedir. Bu gelişme, finansal sistemin beş temel işlevi etkin bir şekilde yerine getirmesini sağlamaktadır. Bu işlevler, sermaye tahsisi, yatırımların izlenmesi, risk yönetimi, tasarrufların mobilizasyonu ve mal-hizmet değişiminin kolaylaştırılması işlevleridir (Levine ve Zervos, 1996: 325). Finansal gelişme, karmaşık bir süreç olarak çok sayıda kurumun ve faaliyetin birbiriyle sıkı etkileşimine dayanmaktadır (Abu-Bader ve Abu-Qarn, 2008: 890).

Finansal gelişme, finans sektöründeki aracılık sürecine katkıda bulunmakta ve tasarrufların artırılması noktasında önemli rol oynamaktadır. Tasarruflardaki artış, gerçekleşecek yatırımları hem miktar hem kalite yönünden artırabilmektedir. Bununla birlikte finansal gelişmenin yatırımlarda miktarsal artış kadar verimlilik artışını da beraberinde getirmesi beklenmektedir. Yani, finansal gelişmeyle birlikte getirisi negatif veya nispeten düşük yatırımların azalması ve sermayenin yüksek maliyeti nedeniyle sermaye-yoğun bir yatırımdan başka bir yatırıma kayılması imkânı ortaya çıkmaktadır (Afşar, 2007: 190).

Finansal gelişme, sermayenin daha verimli tahsisi, tasarruf ve yatırım teşviki, yabancı sermaye girişlerinin kolay hale getirilmesi ve teknolojik ilerlemenin desteklenmesi şeklindeki birkaç yolla ekonomik büyümeyi hızlandırmakta, ayrıca finansmana erişimi artırarak yoksulluk ve gelir eşitsizliği şiddetinin hafiflemesine katkı sağlamaktadır (Levine, 2004: 5-6). Diğer taraftan, özellikle gelişmekte olan ülke ekonomilerinde istihdam yaratmada kritik rol oynayan küçük ve orta boy işletmelere (KOBİ) yönelik sağlanan finansman destekleri finansal gelişmenin önemini artırmaktadır. Ancak sürdürülebilir bir finansal gelişme, sadece kurumların varlığıyla sınırlı olmayıp aynı zamanda etkin bir düzenleme ve denetim yapısı da gerektirmektedir. Nitekim, 2008'deki Küresel Finansal Kriz, zayıf nitelikteki bir finansal yönetişimin yaratabileceği olumsuz sonuçları gözler önüne sermiş ve finansal sektöre dair sağlam politikaların gerekliliğini yeniden gündeme getirmiştir (World Bank, 2016).

İşsizlik, dünya genelinde ve özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekonomilerinde ciddi sorunlardan biridir. Bu ülkelerde nüfusun büyük bölümü, düşük yaşam standartına sahip durumdadır (Balci, 2009: 141). Dolayısıyla bu insanların çareyi kayıt dışılıkta aramaları kaçınılmaz olmaktadır. Bu yönüyle işsizlik,

kayıt dışı ekonominin önemli bir belirleyicisi olarak kabul edilmektedir (Gezer, 2022: 388). Gölge veya yeraltı ekonomisi olarak da bilinen kayıt dışı ekonomi, resmî hükümet düzenlemeleri ve denetimi çerçevesinin dışında kalan düzensiz ve genellikle bildirilmeyen çeşitli ekonomik faaliyetleri kapsamaktadır (Baklouti ve Boujelbene, 2020: 12). Niteliği itibarıyla resmî olmasa da bu ekonomi, aksi takdirde işsiz kalabilecek milyonlarca insana istihdam ve geçim kaynağı sağlayarak; yoksullar, kırılgan gruplar ve kadınlar başta olmak üzere toplumun farklı kesimlerine gelir elde etme ve yaşam standartlarını iyileştirme imkânı sunması bakımından hayati öneme sahiptir (ILO, 2018; ILO, 2025).

ILO'ya göre dünya genelinde 2 milyardan fazla insan kayıt dışı istihdam edilmektedir. IMF, düşük gelirli ülkelerde kayıt dışı işletmeler tarafından üretilen mal ve hizmet miktarının GSYİH'nin %39'unu oluşturduğunu öngörmektedir (IMF, 2021). Yüksek gelirli ülkelerde ise kayıt dışı ekonomi GSYİH'nin %15'ini temsil etmektedir. Bölgesel bağlamda incelendiğinde Latin Amerika ve Sahra Altı Afrika en yüksek, Avrupa ve Doğu Asya en ise düşük kayıt dışılık düzeyine sahip bölgelerdir. Dünya genelinde her 5 işletmeden 4'ünün kayıtlı olmadığı ileri sürülmektedir (World Economic Forum, 2024). Bununla birlikte kapsamlı kayıt dışılık, genel olarak yoksulluktan düşük verimliliğe kadar uzanan çok sayıda kalkınma sorunuyla ilişkilendirilmektedir (Ohnsorge ve Yu, 2022; Ulyssea, 2020).

Finansal gelişme, işletmelerin ve insanların kayıt dışı faaliyet göstermeyi tercih etmelerini tetikleyen faktörlerden biri olup aynı zamanda kayıt dışılık düzeyinden etkilenebilir (Özaytürk, 2022: 713). Örneğin, kayıt dışı işletmeler ve çalışanlar, genel itibarıyla krediye erişim sorunları yaşamakta ve finansal piyasalardan yararlanamamaktadırlar. Ancak finansal piyasa koşulları iyileştikçe kayıt dışı kalmanın fırsat maliyeti yükselmektedir. Bu durum, resmî işlemlere geçişi teşvik ederek kayıtlı ekonominin büyüklüğünü artırmaktadır. Diğer taraftan kayıt dışılığın toplam düzeyinde oluşan artış, genel verimliliği azaltarak ticari bankaların kârlılığını ve finansal piyasaların etkin işleyişini ve gelişimini olumsuz yönde etkileyebilir (Capasso vd., 2022: 588).

Dünya Bankası, ülkelerdeki finansal gelişmeyi ölçebilmek için finansal gelişme endeksi adında bir endeks geliştirmiştir. Bu endeks, iyi işleyen bir finansal sistemde "Derinlik, Erişim, Verimlilik ve İstikrar" şeklindeki 4 boyutu içermektedir. Daha sonra bu dört boyut, finans sektöründeki iki temel bileşen olan finans kurumları ve finans piyasaları için ölçülmektedir (World Bank, 2016).

Yine Dünya Bankası'nın Beklentiler Grubu, kayıt dışı ekonomik faaliyetin bir göstergesi olarak küresel veri tabanı oluşturmuştur. Veri tabanı, 1990-2020 dönemi

boyunca 196 ülke için hesaplanan verilerden oluşmakta olup kayıt dışı ekonominin en yaygın kullanılan 11 ölçüsünü temel almaktadır. Bu veri tabanı, ülkelerin kayıt dışı ekonomilerinin GSYİH'deki tahmini paylarını temsil etmekte ve ülkeler arasında karşılaştırmalı bir analiz yapabilme imkânı vermektedir. Kayıt dışı istihdamın ölçütlerinden 3'ü istihdam, 1'i ise emeklilik ile ilgilidir. Genellikle işgücü anketlerinden ve bazen de hanehalkı anketlerinden toplanan bu ölçütler, serbest meslek, kayıt dışı istihdam, resmi sektör dışında kalan istihdam ve emeklilik sigortası olmayan işgücü şeklinde ifade edilmektedir (Elgin vd., 2021; World Bank, 2024).

Bu çalışmada, finansal gelişmişlik endeksi ile kayıt dışı ekonomi arasındaki uzun dönemli ilişki incelenmektedir. Bu amaçla, yapısal kırılmaların yumuşak geçişlerini dikkate alan Panel Fourier eşbütünleşme testi uygulanmıştır. Söz konusu testin yapısı gereği bu örneklem üzerinde ilk kez kullanılması, ortaya çıkaracağı sonuçlar itibariyle çalışmanın literatüre özgün bir katkı sunmasını sağlamakta ve mevcut boşluğun giderilmesine hizmet etmektedir. Bu doğrultuda mevcut çalışma, İslam İş birliği Teşkilatı'na üye dokuz ülkede (Bahreyn, Endonezya, Malezya, Umman, Pakistan, Katar, Suudi Arabistan, Türkiye ve Birleşik Arap Emirlikleri) 1990-2020 yılları arasında finansal gelişmenin kayıt dışı ekonomi üzerindeki etkisini incelemektedir. Sayılan ülkelerin bu çalışmada örneklem seçilmelerinin nedeni, İslami finans endüstrisindeki başı çeken en büyük ülkeler (Durdak, 2019) olmalarıdır[1]. Örneklemde yer alan Körfez ülkeleri (Bahreyn, Umman, Katar, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri), yaklaşık beş trilyon dolarlık küresel İslami finans varlıklarının %31'ine sahiptir. Buna karşılık, aynı oran Endonezya için %3,3, Malezya için %14, Türkiye için %2,1 ve Pakistan için ise %1,1 düzeyindedir. Dolayısıyla, örneklemdeki ülkelerin toplam İslami finans varlıklarının, küresel İslami finans varlıkları içerisindeki payı %50'nin üzerindedir. Bu durum, söz konusu ülkelerin İslami finans sektöründeki ağırlığını ve küresel finansal gelişmişlik açısından taşıdığı önemi ortaya koymaktadır (LSEG ve ICD, 2025). Bu ülkelerin İslami finans endüstrisindeki ağırlığı göz önüne alındığında çalışma bulguları, hem kayıt dışı ekonomiye yön verebilme noktasında politika yapıcılara "yol gösterici" nitelik taşıyabilir hem İslami finans endüstrisi-kayıt dışılık eksenine yönelik ampirik literatüre anlamlı bir katkı sunabilir.

Çalışmanın analiz bölümünde 1990-2020 dönemini kapsayan bir veri seti kullanılmaktadır. Kayıt dışı ekonomiye ilişkin seriler 1990 yılında yayımlanmaya başlanıp 2020 yılında sonlandığı için analiz, doğal olarak 2020 yılına kadar olan gözlemlerle sınırlandırılmıştır. Analiz kapsamında, Fourier fonksiyonuyla zenginleştirilmiş ve güncel bir yaklaşım sunan Olayeni vd. (2020) Panel Fourier eşbütünleşme testi uygulanmaktadır. Bu yöntem, yapısal kırılmaların olası etkilerini

esnek biçimde dikkate alırken uzun dönemli ilişkilerin daha sağlıklı biçimde tespit edilmesine imkân tanımaktadır.

Çalışma, OIC üyesi dokuz ülkede finansal gelişmenin kayıt dışı ekonomi üzerindeki etkisini incelemekte ve genel olarak finansal gelişmenin kayıt dışılığı azalttığını göstermektedir. Bahreyn, Endonezya, Malezya, Umman, Pakistan, Katar ve Suudi Arabistan'da etki istatistiksel olarak anlamlı ve azaltıcıdır; bu durum finansal derinleşme ve kapsayıcılığın aktörleri resmî ekonomiye yönlendirdiğini ima eder. Türkiye'de etki azaltıcı olsa da istatistiksel olarak anlamsızdır; vergi yükü, işgücü piyasası düzenlemeleri, kurumsal etkinlik ve sosyokültürel unsurlar gibi yapısal faktörler belirleyicidir. Birleşik Arap Emirlikleri'nde ise finansal gelişme beklenmedik biçimde kayıt dışılığı artırmaktadır; bu bulgu uluslararası sermaye akımları, serbest bölgeler, offshore bankacılık ve düzenleyici boşluklara işaret edebilir. Sonuç olarak, finansal gelişmenin kayıt dışılığı azaltıcı rolü ülke bazında finansal kapsayıcılık, düzenleyici etkinlik ve vergi-istihdam politikalarının etkileşimine bağlı olarak farklılaşmaktadır.

Yapılan analizler, kayıt dışı ekonomiyi azaltmaya yönelik olarak finansal kapsayıcılığın güçlendirilmesini ve özellikle KOBİ'ler ile düşük gelir gruplarının finansal hizmetlere erişiminin genişletilmesini önermektedir. Türkiye özelinde vergi, finans ve işgücü piyasası reformlarının kurumsal kapasiteyi artıracak adımlarla birlikte bütüncül ve eşgüdümlü biçimde uygulanması gerekmektedir. Finansal serbest bölgelerin yoğun olduğu ülkelerde (örneğin BAE) düzenleyici denetim ve şeffaflığın artırılması kayıt dışılığı sınırlamak açısından kritik önem taşımaktadır. Politikaların tasarım ve uygulamasında her ülkenin sosyoekonomik koşullarının dikkate alınması zorunludur. Ayrıca İslami finans kapsamında mikrofinans araçlarının—özellikle mudarebe ve müşareke temelli modellerin—yaygınlaştırılması, kayıt dışındaki aktörlerin sisteme entegrasyonunu hızlandırabilir; buna paralel olarak İslami finans ürün çeşitliliğinin ve finansal okuryazarlığın artırılması, dini hassasiyetler nedeniyle sistem dışında kalanların resmî ekonomiye katılımını teşvik edecektir.

Çalışmanın sonraki bölümünde ilgili literatür özetlenecek; ardından veri seti ve yöntem tanıtılarak bulgular sunulacaktır. Son bölümde ise sonuçlar ve politika önerileri tartışılarak çalışma tamamlanacaktır.

1. Literatür Taraması

Türkçe ve yabancı literatür, finansal gelişme ve kayıt dışı ekonomi arasındaki ilişkileri eşbütünleşme ve nedensellik perspektiflerinden ele almış olan çok sayıda çalışmayı içermektedir. Farklı ülke grupları, dönemler ve kontrol değişkenleri kullanılarak yapılmış bu çalışmalar, finansal gelişmedeki artışın kayıt dışılığı azalttığı yönünde

güçlü ve tutarlı bulgulara ulaşmıştır. Ancak tersi bir durum olarak kayıt dışılığın da finansal gelişmeyi olumsuz etkileyebileceğini ortaya koyan çalışmalar bulunmaktadır. Dolayısıyla literatürde nedenselliğin yönünün nasıl olduğu tartışmalıdır. Bu bölüm, yapılmış çalışmaların bir kısmına konuya ilişkin literatürün genel bir görünümü olarak yer vermektedir.

Elgin ve Uras (2013) tarafından 152 ülkede 1999-2007 dönem aralığında sabit etkiler ve GMM yöntemleri uygulanarak yapılmış çalışmada kayıt dışı ekonominin finansal gelişmeye etkisi incelenmiş ve artan kayıt dışılığın vergi kaçakçılığı etkisiyle vergilendirmede daha yüksek oranları beraberinde getireceği ve bu durumun da finansal piyasalarda aracılık maliyetini yükselterek finansal gelişmeye zarar vereceği tespit edilmiştir.

Capasso ve Jappelli (2013) tarafından İtalya'da 1995-2004 dönemindeki bazı yıllara ait anket verileri üzerinden OLS yöntemi uygulanarak yürütülmüş çalışmada finansal gelişmedeki artışın kayıt dışı ekonomiye etkisi araştırılmış ve bunun kayıt dışı ekonomiyi azalttığı saptanmıştır.

Bayar ve Ozturk (2016) tarafından 161 ülkede 1960-2009 dönem aralığında panel VAR modeli uygulanarak yapılmış çalışmada finansal gelişme ve kayıt dışı ekonomi arasında gelişen bağlantı analiz edilmiş olup finansal gelişmenin kayıt dışı ekonominin ölçeğini azaltmada önemli rol oynadığı belirlenmiştir.

Massenot ve Straub (2016) tarafından farklı gelir gruplarında bulunan ülkelerde 2002-2006 döneminde genel denge modeli ve sabit etkili regresyon modeli uygulanarak yürütülmüş çalışmada kayıt dışı ekonominin finansal gelişime etkisi kredi arzı kanalıyla bağlantılı olarak incelenmiş ve kayıt dışılıkta yaşanan azalmanın krediye erişimi artırarak finansal gelişmeyi hızlandıracağı belirlenmiştir. Ancak çalışmada bu etkinin kapalı bir ekonomide ve rekabetsiz bir bankacılık sektöründe görül(e)meyeceği ayrıca vurgulanmıştır

Canh ve Thanh (2020) tarafından gelişmişlik düzeyleri farklı toplam 114 ülkede 2002-2015 döneminde panel düzeltilmiş standart hatalar modeli uygulanarak yapılmış çalışmada finansal gelişmenin kayıt dışı ekonominin büyüklüğüyle etkileşimi araştırılmış ve finans sektörünün uygun şekilde geliştirilmesinin kayıt dışı ekonominin büyüklüğünü en düşük düzeye indirdiği saptanmıştır.

Katircioglu ve Imamoglu (2020) tarafından Türkiye'de 1970-2017 döneminde yıllık veri seti üzerinden Maki eşbütünleşme testi uygulanarak yürütülmüş çalışmada finansal gelişimin kayıt dışı ekonomik faaliyete etkisi analiz edilmek istenmiş ve finansal gelişimin erken aşamalarında kayıt dışılığın artış, sonraki aşamalarda ise azalış

eğiliminde olduğu belirlenmiştir. Böylelikle finansal gelişme ve kayıt dışı ekonomi arasındaki U şeklindeki ilişki doğrulanmıştır.

Njangang vd. (2020) tarafından 41 Sahra Altı Afrika ülkesinde 1991-2025 dönem aralığında OLS, sabit etkiler, sistem GMM ve kantil regresyon gibi çeşitli yöntemler uygulanarak yapılmış çalışmada finansal gelişmenin kayıt dışı ekonomiye etkisi analiz edilmiş ve finansal gelişmenin kayıt dışı ekonominin GSYİH'deki payını azalttığı tespit edilmiştir.

Gezer (2022) tarafından Avrupa bölgesinde 1996-2018 döneminde panel eşik sabit etki modelleri uygulanarak yürütülmüş çalışmada kayıt dışı ekonominin belirleyicileri tespit edilmeye çalışılmış ve finansal gelişmenin bunlardan biri olduğu ortaya çıkmıştır.

Özaytürk (2022) tarafından 18 ülkede 1991-2017 döneminde ortak ilişkili etkiler ortalama grup tahmincisi uygulanarak yapılmış çalışmada kayıt dışı ekonomideki artışın finansal gelişmeye etkisi araştırılmış ve bu durumun finansal gelişmeyi uzun dönemde negatif etkilediği saptanmıştır.

Capasso vd. (2022a) tarafından 156 ülkede 1990-2018 dönem aralığında iki aşamalı en küçük kareler yöntemi uygulanarak yürütülmüş çalışmada komşu ülkelerde banka şube yoğunluğu araç değişken olarak atanmıştır. Finansal gelişmeden kayıt dışı ekonomiye doğru tek yönlü nedensellik bulunduğu ve bu ilişkinin ticarete açık ve sermaye hesabı açık ülkelerde daha güçlü olduğu ortaya çıkmıştır.

Onwuka ve Ayeni (2023) tarafından Afrika'da 1991-2018 dönem aralığında panel kantil regresyon yöntemi uygulanarak yapılmış çalışmada finansal gelişmenin kayıt dışı ekonomiye etkisine bakılmış ve finansal gelişmeye ait göstergelerle kayıt dışı ekonominin farklı kantillerde negatif bir ilişki içinde olduğu anlaşılmıştır.

Haruna (2023) tarafından yine Afrika'da 1990-2018 döneminde havuzlanmış OLS, sabit etkiler ve sistem GMM gibi çeşitli yöntemler uygulanarak yürütülmüş çalışmada finansal gelişmenin kayıt dışı ekonomiye etkisi incelenmiş ve ikisi arasındaki etkileşimin negatif olduğu belirlenmiştir.

Khan vd. (2023) tarafından İslam İşbirliği Teşkilatı'nın üyesi olan ve olmayan ülkelerde 1991-2015 dönem aralığında panel GMM yöntemi uygulanarak yapılmış çalışmada finansal gelişmenin kayıt dışı ekonominin kapsamına etkileri iki grup arasında karşılaştırmalı olarak incelenmiş ve bu etkinin üye ülkelerde üye olmayan ülkelere kıyasla gayet belirgin bir şekilde daha düşük düzeyde olduğu bulgusu elde edilmiştir.

Bulut (2023) tarafından 67 gelişmekte olan ülkede 2002-2017 döneminde sabit etkiler ve Driscoll-Kraay standart hatalar yöntemleri uygulanarak yürütülmüş çalışmada

finansal gelişme ve kurumsal kalitenin kayıt dışı ekonomiye interaktif etkisi araştırılmış ve bu değişkenlerin kayıt dışı ekonomiyi azaltmada etkili ve birbirini ikame edici işlev gördüğü saptanmıştır.

Afful vd. (2025) tarafından Gana'da 1990-2021 dönem aralığında ARDL testi uygulanarak yapılmış çalışmada finansal gelişmenin kayıt dışı ekonomiye etkisi incelenmiş ve finansal gelişmenin uzun vadede kayıt dışı ekonomiyi büyük ölçüde negatif etkilediği belirlenmiştir.

Ameer vd. (2025) tarafından gelişmiş ve gelişmekte olan 97 kadar ülkede 1991-2017 döneminde kesitsel olarak genişletilmiş ARDL yöntemi uygulanarak yürütülmüş çalışmada finansal gelişmenin kayıt dışı ekonomiye etkisi analiz edilmiş olup gelişmekte olan ülkelerde finansal gelişmede yaşanan artışın kayıt dışı ekonomiyi azalttığı, gelişmiş ülkelerde ise ilginç bir şekilde artırdığı bulgusuna ulaşılmıştır. Söz konusu ülkelerde finansal sistemin olgunluğunun kayıt dışı ekonomiye karşı karmaşık ve bazen ters etkiler yarattığı vurgulanmıştır.

Literatür taramasında görüldüğü üzere çalışmalarda genel olarak yapısal değişimleri dikkate almayan benzer test yöntemleri uygulanmıştır. Bu çalışmada farklı olarak Fourier fonksiyonlu güncel bir eşbütünleşme testi uygulanmakta ve böylelikle değişkenler arasında olan uzun dönemli ilişkinin yönünü ve büyüklüğünü etkileyebilecek tüm yapısal değişimler dikkate alınmaktadır (Keskin, 2024: 481).

Bu çalışmada, literatürdeki çalışmaların birçoğunda farklı ülke örneklemleri temelinde ortaya konulduğu gibi, seçili OIC üyesi ülkelerde finansal gelişmedeki artışın kayıt dışı ekonominin GSYİH içindeki büyüklüğünü uzun dönemde azaltması beklenmektedir. Dolayısıyla çalışmada sınanan temel ve alternatif hipotez şöyledir;

H_0: Finansal gelişme, seçili OIC üyesi ülkelerde kayıt dışı ekonomi üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip değildir.

H_1: Finansal gelişme, seçili OIC üyesi ülkelerde kayıt dışı ekonomi üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahiptir.

2. Veri Seti ve Yöntem

Bu çalışmada seçili OIC üyesi ülkelerde finansal gelişmenin kayıt dışı ekonomiye etkisi test edildiği için bu değişkenlerin göstergesi sayılan iki veri toplanmıştır. Veri seti, ulaşılabilen veriler doğrultusunda 1990-2020 dönemini içermektedir. Söz konusu veriler yıllık olduğu için mevsimsellik etkisi söz konusu değildir. Dolayısıyla mevsimsel ayrıştırma gerekmemektedir. Çalışmada bağımlı değişken kayıt dışı ekonomi, bağımsız değişken ise finansal gelişmedir. Çalışmadaki seçili ülkeler, genel itibarıyla gelişmekte olan ekonomiler arasındadır. Bu ülkelerde hem finansal

piyasaların derinliği ve kapsayıcılığı sınırlı hem kayıt dışı ekonominin görece yüksek olduğu bilinmektedir. Bu durum, finansal gelişmenin kayıt dışılığı azaltma potansiyelini incelemek açısından seçili ülkeleri uygun bir örneklem haline getirmektedir (Khan, 2022). Analiz kısmında Olayeni vd. (2020) tarafından literatüre kazandırılmış Panel Fourier eşbütünleşme testi uygulanmıştır. Panel Fourier eşbütünleşme testi, serilerdeki tüm yapısal değişimleri dikkate alan ve dolayısıyla güçlü bulgular elde etmeye imkân sağlayan bir test olduğu için bu çalışmada yöntem olarak benimsenmiştir.

Tablo 1: Veri Seti

Veri	Modellerde Kullanılan Kısaltma	Veri Kaynağı	Veri Hakkında Açıklama
Finansal gelişme	Fg	(SESRIC, 2025)	1990-2020 döneminde seçili ülkelerdeki finansal gelişme genel endeks değerini temsil etmektedir.
Kayıt dışı ekonomi	Kde	(World Bank, 2024)	1990-2020 döneminde seçili ülkelerdeki kayıt dışı ekonominin GSYİH'deki payına yönelik tahmini temsil etmektedir.

Not: Çalışmada veri dönemi olarak 1990-2020 dönemi ele alınabilmiştir. Kayıt dışı ekonomiye ilişkin veri 1990 yılında yayınlanmaya başlanıp 2020 yılında sonlandırıldığı için analiz 2020 yılına kadar olan verilerle gerçekleştirilmiştir. Her ne kadar finansal gelişme ile ilgili veri 2021 yılına kadar mevcut olsa da dengeli panel kuralı gereği finansal gelişme verisi de 1990-2020 dönemi olacak şekilde analize dahil edilmiştir. Veri setindeki ülkeler; Bahreyn, Endonezya, Malezya, Umman, Pakistan, Katar, Suudi Arabistan, Türkiye ve Birleşik Arap Emirlikleri'dir.

Olayeni vd. (2020) eşbütünleşme testini uygulayabilmek için temel şart, değişkenlerin düzey değerlerinde değil, fark değerlerinde durağanlık göstermeleridir. Dolayısıyla değişkenlerin düzeyde durağan olmadığını tespit etmek, bu testi uygulayabilme şartını sağlamak için yeterlidir (Kazak vd., 2024: 167). Ayrıca bu test, yatay kesitsel bağımlılığı ve heterojenliği dikkate aldığı için ilk aşamada bu durumların var olduğu belirlenmelidir.

Çalışmada yatay kesitsel bağımlılık Pesaran vd. (2008) tarafından literatüre kazandırılmış LM_{adj} testi, heterojenlik ise Pesaran ve Yamagata (2008) tarafından literatüre kazandırılmış delta ($\tilde{\Delta}_{adj}$) testiyle sınanmıştır. Diğer taraftan değişkenlerin düzeyde durağan olup olmadığı Bahmani-Oskooee vd. (2014) Panel Fourier birim kök testiyle araştırılmıştır.

Bahmani-Oskooee vd. (2014) Panel Fourier birim kök testi sayesinde bir serideki yapısal kırılmalar, standart Fourier testlere veya kukla değişkenlere kıyasla daha iyi

bir şekilde yakalanabilmektedir. Bu testin birden çok avantajı bulunmaktadır. İlk önce, bu test, yatay kesit bağımlılığa ve panelin her biriminin farklı sayıda, ani ve yavaş değişimlere sahip olmasına izin vermektedir. Yine panel ve paneldeki her birim bazında sonuçlar vermesi bu testin bir diğer avantajıdır.

Bahmani-Oskooee vd. (2014) Panel Fourier birim kök testinde aşağıdaki panel modeli dikkate alınmaktadır;

$$y_{i,t} = \beta_i + \sum_{t=1}^{m_i} \theta_{i,k} DU_{i,k,t} + \gamma_{1,i} \sin\left(\frac{2\pi k_i t}{T}\right) + \gamma_{2,i} \cos\left(\frac{2\pi k_i t}{T}\right) + \mu_{i,t} \quad (1)$$

Burada t trend terimi, k uygun frekans değeri ve T gözlem sayısı olarak ifade edilmektedir. DU ani değişimleri yakalayabilen kukla değişkeni ifade etmekte olup şöyle sembolize edilmektedir (Bahmani-Oskooee vd., 2014: 1431);

$$DU_{i,k,t} = \begin{cases} 1 & TB_{k-1}^{i} < t < TB_{k}^{i} \text{ iken, diğer durumlarda} \\ 0 & \end{cases} \quad (2)$$

Trigonometrik fonksiyonların anlamlılığını sınamak için şu F istatistiği kullanılabilir (Bahmani-Oskooee vd., 2014: 1431);

$$F(k^*) = \frac{(SSR_u - SSR_r(k^*))/2}{SSR_r(k^*)/(T-q)} \quad (3)$$

Literatürde yapısal değişime izin veren az sayıda panel eşbütünleşme testi bulunmakta olup bu testlerde yapısal değişimlere genel itibarıyla kukla değişken marifetiyle izin verilmektedir. Ancak kukla değişkenler, sadece ani olan değişimleri modellemek için faydalıdır. Dolayısıyla kukla değişken kullanan testler, zaman içinde yavaş gerçekleşen değişimlere izin vermekte yetersiz kalmaktadır.

Olayeni vd. (2020), Christopoulos ve Leon-Ledesma'nın (2011) önerisini takip ederek yapısal değişimleri arındırmak için Fourier fonksiyonlarını kullanmışlardır. Bu testi uygulamak için ilk aşamada aşağıdaki model tahmin edilmektedir;

$$Y_{i,t} = \beta_{0,i} + \beta_{1,i} Z_{i,t} + v_{i,t} \quad (4)$$

İkinci aşamada bu modelin kalıntıları elde edilir;

$$\hat{v}_{i,t} = Y_{i,t} - \left(\hat{\beta}_{0,i} + \hat{\beta}_{1,t} Z_{i,t}\right) \quad (5)$$

Üçüncü aşamada kalıntılardaki yapısal değişimleri arındırmak için şu model tahmin edilir;

$$\tilde{v}_{i,t} = \hat{v}_{i,t} - \hat{\alpha}_i - \hat{\omega}_i \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) - \hat{\varphi}_i \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) \quad (6)$$

Son aşamada eşbütünleşme olmadığını gösteren temel hipotez şu model kullanılarak sınanır;

$$\tilde{v}_{i,t} = \rho_i \tilde{v}_{i,t-1} + \mu_{i,t} \quad (7)$$

Özetle hata terimlerine birim kök testi uygulanarak eşbütünleşme ilişkisi olup olmadığı sınanmaktadır. Uygun kritik değerler ise bootstrap ile elde edilmektedir (Olayeni vd., 2020: 2). Bu testi uygulamak için geliştirilmiş kod, sadece iki değişken arasındaki eşbütünleşme ilişkisini test edebilmeyi sağlamaktadır.

3. Bulgular

Çalışmada değişken değerlerini birbirine yaklaştırmak için logaritmik (log) dönüşüm uygulanmıştır. Dolayısıyla değişkenler arasındaki ilişki, %'lik değişime karşılık %'lik değişim şeklinde yorumlanmıştır.

Analizde ilk önce 9 OIC üyesi ülkede yatay kesitsel bağımlılık ve heterojenlik durumları araştırılmıştır. Bu işlem, hangi nesil birim kök testinin uygulanacağını netleştirmek açısından önem arz etmektedir. Finansal gelişme ve kayıt dışı ekonomi değişkenleri üzerinde uygulanmış yatay kesitsel bağımlılık ve heterojenlik test sonucu Tablo 2'de sunulmaktadır.

Tablo 2: Yatay Kesitsel Bağımlılık ve Heterojenlik Test Sonucu

Yatay Kesitsel Bağımlılık	**Test İstatistiği**
LM	153,40*
LM_{adj}	40,05*
LM CD	4,48*
Heterojenlik	**Test İstatistiği**
$\tilde{\Delta}$	27,83*
$\tilde{\Delta}_{adj}$	29,28*

* %1 anlamlılık düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Tablo 2'de üç farklı yatay kesit bağımlılığı testine ilişkin sonuçlar, ülkelerde yatay kesit bağımlılığı durumunun mevcut olduğunu göstermektedir. Diğer taraftan iki farklı heterojenlik testinin sonuçlarına göre eğim katsayıları heterojendir. Bu noktada çalışmada II. nesil bir birim kök testinin uygulanması gerekmektedir.

Dolayısıyla çalışmada II. nesil panel birim kök testi olan Bahmani-Oskooee vd. (2014) Panel Fourier birim kök testi uygulanmış olup sonuçlar Tablo 3-4'te gösterilmektedir.

Tablo 3: Birim Kök Test Sonucu 1

	fg (Finansal Gelişme Değişkeni)				
	Panel KPSS Test İstatistiği	**%10**	**%5**	**%1**	**Olasılık Değeri**
Heterojenlik	1,76	3,92	5,31	8,74	0,03**

** İlgili değişkenin durağan olduğunu ifade eden temel hipotezin (H_0) %5 anlamlılık düzeyinde reddedildiği anlamını taşımaktadır. Bu testin temel hipotezi, diğer birçok birim kök testinin aksine, değişkenin birim köklü değil, durağan olduğunu ifade etmektedir.

Not: Panel KPSS test istatistiği, 10.000 Monte Carlo simülasyonu kullanılarak elde edilmiştir.

Tablo 3'te heterojen panele ilişkin satırda görüldüğü üzere finansal gelişme değişkeni düzey değerde durağan değildir. Kayıt dışı ekonomi için uygulanmış birim kök testinin sonucu ise Tablo 4'tedir.

Tablo 4: Birim Kök Test Sonucu 2

kde (Kayıt Dışı Ekonomi Değişkeni)					
	Panel KPSS Test İstatistiği	**%10**	**%5**	**%1**	**Olasılık Değeri**
Heterojenlik	0,61	1,30	2,36	4,76	0,00*

* İlgili değişkenin durağan olduğunu ifade eden temel hipotezin %1 anlamlılık düzeyinde reddedildiği anlamını taşımaktadır.

Not: Panel KPSS test istatistiği, 10.000 simülasyon kullanılarak elde edilmiştir.

Tablo 4'te heterojen panele ilişkin satırda görüldüğü üzere kayıt dışı ekonomi değişkeni de düzey değerde durağan değildir. Böylelikle her iki değişkenin düzey değerlerde durağanlık göstermediği belirlenmiş olup Olayeni vd. (2020) eşbütünleşme testini uygulayabilme şartı sağlanmıştır. Nitekim, bu testte değişkenlerin fark değerlerinde durağanlık gösterdiği varsayılmaktadır. Sonuçlar, Tablo 5'te gösterilmektedir.

Tablo 5: Eşbütünleşme Test Sonucu

$\mathbf{kdi_{it} = \alpha_i + \beta_1 (fg)_{it} + \varepsilon_{it}}$					
		Philips-Perron (PP)			
Ülkeler	**Test İstatistiği**	**%1**	**%5**	**%10**	**k**
Bahreyn	-8,13*	-4,88	-3,92	-3,67	1,0
Endonezya	-3,95**	-5,12	-3,89	-3,65	1,9
Malezya	-5,99**	-7,34	-5,50	-5,01	1,2
Umman	-3,54**	-4,36	-3,51	-3,28	0,8
Pakistan	-5,67*	-5,49	-4,40	-3,98	0,8
Katar	-9,04*	-5,63	-4,44	-4,12	0,5
Suudi Arabistan	-4,41***	-6,23	-4,80	-4,28	1,5
Türkiye	-5,12**	-5,69	-4,66	-4,35	0,1
B. A. Emirlikleri	-3,84***	-4,93	-4,09	-3,83	0,3
Grup Test İstatistiği					
Ortalama	-5,52	Olasılık Değeri = 0,001*			
Maksimum	-9,04	Olasılık Değeri = 0,000*			
Medyan	-5,12	Olasılık Değeri = 0,002*			

* , ** ve *** sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Not: Yöntem gereği hata terimlerine uygulanan birim kök testi PP'dir. Kritik değerler, "mutlak değer" olarak karşılaştırılmaktadır.

Tablo 5'te görüldüğü üzere 9 ülkede de değişkenler arasında bir eşbütünleşme ilişkisi bulunmaktadır. Bu aşamadan sonra her ülke için hesaplanan k değeri kullanılarak trigonometrik terimler (*sin*, *cos*) oluşturulmuştur. Sonrasında terimler modellere eklenerek uzun dönem katsayılarının tahmini yapılmış olup sonucu Tablo 6'da yer almaktadır.

Tablo 6: Uzun Dönem Katsayı Tahmin Sonucu (FMOLS Tahmincisi)

Ülkeler	Katsayı	Standart Hata	Olasılık Değeri
Bahreyn	-0,2283	0,0318	0,0000*
Endonezya	-0,8483	0,2065	0,0004*
Malezya	-0,5356	0,0353	0,0000*
Umman	-0,1089	0,0330	0,0028*
Pakistan	-0,0332	0,0138	0,0240**
Katar	-0,1300	0,0507	0,0165**
Suudi Arabistan	-0,4604	0,0365	0,0000*
Türkiye	-0,0258	0,0253	0,3169
B. A. Emirlikleri	0,1582	0,0470	0,0024*

* ve ** sırasıyla %1 ve %5 anlamlılık düzeylerinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Not: Katsayı hesaplamalarında 10.000 bootstrap simülasyonu kullanılmıştır.

Tablo 6'da görüldüğü üzere Bahreyn, Endonezya, Malezya, Umman, Pakistan, Katar ve Suudi Arabistan'da finansal gelişme endeksinde oluşan %1 yükseliş kayıt dışı ekonominin GSYİH içindeki payını yaklaşık %0,03 ve %0,85 arasında değişen oranlarda düşürmektedir. Bu sonuca göre en düşük etki %0,03 ile Pakistan'da, en yüksek etki ise %0,85 ile Endonezya'da gözlemlenmiştir. Diğer taraftan Türkiye'de de finansal gelişimin kayıt dışı ekonomi üzerinde azaltıcı etki gösterdiği tespit edilmiş olsa da bu etki istatistiksel yönden anlamsızdır. Birleşik Arap Emirlikleri'nde ise finansal gelişme endeksinde oluşan %1 yükseliş, kayıt dışı ekonominin GSYİH içindeki payını yaklaşık %0,16 kadar yükseltmektedir. Burada Türkiye ve Birleşik Arap Emirlikleri için ortaya çıkan sonuç daha dikkat çekmekte olup olası nedenleri aşağıda değerlendirilmiştir.

Türkiye'de finansal gelişmenin henüz ekonominin tüm kesimlerine eşit şekilde yayılmadığı bilinmektedir. Finansal derinleşme olgusu, büyük oranda kayıtlı olan sektörler ve büyük ölçekli işletmeler üzerinde yoğunlaşırken mikro ölçekli işletmeler ve bireysel girişimler gibi kayıt dışılıkla daha fazla ilişkili ekonomik aktörlerin finansal sisteme entegrasyonları sınırlı kalmaktadır. Bu durum, finansal gelişmedeki artışın kayıt dışı ekonomi üzerindeki "potansiyel azaltıcı etkisi"nin zayıflamasına yol açmakta olup aralarındaki uzun dönemli ilişkinin istatistiksel anlamlılık kazanabilmesini engellemektedir.

Ayrıca Türkiye'deki kayıt dışı ekonominin genel itibarıyla yapısal faktörlerden kaynaklandığı dikkate alınmalıdır. Yüksek vergi yükü, işgücü piyasası katılıkları, bölgeler arasındaki eşitsizlikler ve kurumsal yetersizlikler gibi yapısal sorunlar kayıt dışılığın temel belirleyicileri arasında yer almaktadır. Bu tür yapısal faktörler varlığını sürdürdükçe finansal gelişme gibi ikincil faktörlerin kayıt dışı ekonomi üzerinde güçlü ve istatistiksel olarak anlamlı etkiler üretmesi zorlaşmaktadır.

Diğer taraftan Türkiye'de finansal gelişmenin kayıt dışı ekonomi üzerindeki etkisinin zaman alabileceği de dikkate alınmalıdır. Finansal kapsayıcılıkta artış bireylerin ve işletmelerin resmî ekonomiye entegrasyonunu teşvik ediyor olsa da yaşanan bu dönüşüm süreci kısa vadede sınırlı etkiler yaratabilir.

Her ne kadar finansal gelişmenin teorik olarak kayıt dışı ekonomiyi azaltması beklense de Birleşik Arap Emirlikleri'ne ait bulgu bu ilişkinin ters yönde işleyebileceğini göstermektedir. Bu ülkede finansal gelişmenin özellikle uluslararası sermaye akımlarını ve büyük ölçekli işletmeleri hedef alan yapıda ilerlemesi, yerel küçük ölçekli işletmelerin ve düşük gelirli göçmen işçilerin finansal sistem dışında kalmasına yol açabilmektedir. Nitekim, 2022 yılının ortasında yapılan hesaplamalarda Birleşik Arap Emirlikleri'ndeki göçmenlerin toplam nüfusa oranının %87,1 kadar olduğu belirlenmiştir (GLMM, 2022). Ayrıca ülkenin serbest bölgeler, offshore finans merkezleri ve sınırlı regülasyon gibi kendisine özgü yapısal özellikleri, finansal gelişmenin kayıt dışı faaliyetleri azaltmak yerine belirli sektörlerde teşvik etmesine zemin hazırlayabilmektedir. Bununla birlikte FinTech'in ve dijital ödeme sistemlerinin yeterli denetim mekanizmaları kurulmadan yaygınlaşması, finansal işlemlerin bir kısmının görece daha görünmez hale gelmesini tetikleyebilmektedir. Tüm bu dinamikler birleştiğinde ülkede yaşanan finansal gelişmenin kayıt dışı ekonomiyi azaltmak yerine artırabileceği anlaşılabilir. Bu durum, finansal gelişmenin kayıt dışı ekonomi üzerindeki etkisinin her zaman doğrusal ve homojen olmayıp ülkenin kendisine özgü yapısal, kurumsal ve sosyoekonomik faktörlere bağlı olarak değişkenlik gösterebileceğini ortaya koymaktadır.

Bu bulgular, Katircioglu ve Imamoglu (2020) ve Ameer vd. (2025) tarafından yapılmış çalışmaların bulgularıyla uyuşmaktadır.

Çalışmada sınanan hipotez, Türkiye ve Birleşik Arap Emirlikleri dışındaki ülkeler için doğrulanmıştır.

Sonuç

Bu çalışmada İslam İş birliği Teşkilatı üyesi seçilmiş 9 ülkede finansal gelişmenin kayıt dışı ekonomiye etkisi test edilmiştir. Elde edilen bulgular, genel olarak finansal

gelişmenin kayıt dışı ekonomi üzerinde azaltıcı etkisinin olduğunu ortaya koymaktadır. Bahreyn, Endonezya, Malezya, Umman, Pakistan, Katar ve Suudi Arabistan örneklerinde finansal gelişmenin kayıt dışı ekonomiyi istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde azalttığı tespit edilmiştir. Bu bulgu, finansal sistemin derinleşmesi ve kapsayıcılığının artması durumunun ekonomik aktörlerin resmî bir ekonomi içinde faaliyet göstermesini teşvik ettiği anlamını taşımaktadır.

Türkiye örneğinde ise finansal gelişmenin kayıt dışı ekonomiyi yine azaltıcı yönde etki gösterdiği ancak bu etkinin istatistiksel olarak anlamsız olduğu belirlenmiştir. Bu durum, Türkiye ekonomisinde var olan kayıt dışı faaliyetlerin finansal erişim kısıtlarından ziyade vergi yükü, işgücü piyasası düzenlemeleri, kurumsal etkinlik düzeyi ve sosyokültürel faktörler gibi derin birçok yapısal nedenden kaynaklandığını göstermektedir. Dolayısıyla finansal gelişmenin kayıt dışı ekonomi azaltmadaki etkisi sınırlı ve anlamsız kalmış görünmektedir.

Birleşik Arap Emirlikleri örneğinde finansal gelişmenin kayıt dışı ekonomiyi beklenenin aksine artırdığı saptanmıştır. Bu bulgu, Birleşik Arap Emirlikleri'nde finansal gelişmenin uluslararası sermaye akımlarına ve serbest bölgelere daha fazla odaklı olmasından kaynaklanabileceği gibi offshore bankacılık faaliyetleri ve düzenleyici boşluk şeklindeki yapısal unsurların da etkili olabileceğini düşündürmektedir.

Çalışmada elde edilen bulgular doğrultusunda finansal gelişmenin kayıt dışı ekonomiyi azaltıcı etkisinin her bir ülkede esasen finansal sistemin kapsayıcılığı, düzenleyici etkinlik ve vergi ve istihdam politikaları gibi çok boyutlu faktörlere bağlı olarak şekillendiği anlaşılmaktadır.

Bu bağlamda, şu politika önerileri sunulabilir;

- Finansal gelişmenin kayıt dışı ekonomi üzerindeki azaltıcı etkisini güçlendirebilmek için finansal sistemlerin özellikle KOBİ ve düşük gelir grubundaki bireyleri daha da kapsayacak şekilde tasarlanması gerekmektedir.
- Türkiye'de finans sektörü reformları, vergi reformları, işgücü piyasasında esnekliği artırıcı düzenlemeler ve kurumsal kapasite güçlendirici politikalar bütüncül bir yaklaşımla bir arada uygulanmalıdır.
- Birleşik Arap Emirlikleri gibi finansal serbest bölgeleri yoğun ülkelerde düzenleyici denetimin ve finansal şeffaflığın artırılması kayıt dışı ekonomik faaliyetleri önlemek için kritik öneme sahiptir.
- Politika geliştirilip uygulanırken her ülkenin sosyoekonomik koşulları dikkate alınmalıdır.

- İslami finans kuruluşları tarafından mikrofinans araçlarının geliştirilmesi, kayıt dışında bulunan işletmelerin ve bireylerin finansal sisteme entegrasyonlarını hızlandırabilir. Özellikle kar-zarar ortaklığı (mudarebe ve müşareke gibi) temelinde finansman modelleri, küçük işletmelerin kayıtlı ekonomiye geçişlerinde etkili bir araç olabilir.
- İslami finans ürünlerinin çeşitlendirilmesi ve finansal okuryazarlığın yaygınlaştırılması, esasen dini hassasiyetleri nedeniyle geleneksel finans sisteminden uzak duran bireylerin ve işletmelerin resmî ekonomik sisteme katımlarını teşvik edebilir.

Özetle finansal gelişme kayıt dışı ekonomiyle mücadelede önemli bir araç olmakla birlikte bu aracın etkinliğini artırmak için finansal kapsayıcılığın güçlendirilmesi, İslami finans sisteminin daha aktif şekilde kullanılması ve ülke bazlı yapısal reformların eş zamanlı olarak hayata geçirilmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

Bu çalışma, analize dahil ettiği ülke sayısı bakımından sınırlı kalmıştır. Gelecek çalışmalardaki analizlerde İslam İş birliği Teşkilatı üyesi ülkelerin tamamı ve verisi bulunan diğer ülke oluşumları (BRICS, MENA ve MIST gibi) üzerinden bu konu tekrar ele alınabilir.

Son not:

[1] Bu ülkeler arasında Kuveyt de öne çıkmaktadır. Ancak Kuveyt'e ilişkin kayıt dışı ekonomi verisi 1992 yılından itibaren mevcut olduğu için, analizde dengeli panel şartını sağlamanın bir gereği olarak, bu ülke analize dahil edilmemiştir.

Kaynaklar

Abu-Bader, S., & Abu-Qarn, A. S. (2008). Financial Development and Economic Growth: The Egyptian Experience. *Journal of Policy Modeling*, *30*(5), 887-898. https://doi.org/10.1016/j.jpolmod.2007.02.001

Afful, S. L., Bentum-Ennin, I., & Bondzie, E. A. (2025). Financial Development and Informal Economy in Ghana: Exploring the Nexus and Implications for Economic Growth and Formalization. *Development and Sustainability in Economics and Finance*, *5*, 1-9. https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.dsef.2024.100038

Afşar, A. (2007). Finansal Gelişme ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, *36*, 188-198.

Ameer, W., Sohag, K., Zhan, Q., Shah, S. H., & Yongjia, Z. (2025). Do Financial Development and Institutional Quality Impede or Stimulate the Shadow Economy? A Comparative Analysis of Developed and Developing Countries. *Humanities and Social Sciences Communications*, *12*(1), 1-11. https://doi.org/10.1057/s41599-024-04347-w

Bahmani-Oskooee, M., Chang, T., & Wu, T. (2014). Revisiting Purchasing Power Parity in African Countries: Panel Stationary Test with Sharp and Smooth Breaks. *Applied Financial Economics*, *24*(22), 1429-1438. https://doi.org/10.1080/09603107.2014.925068

Baklouti, N., & Boujelbene, Y. (2020). Shadow Economy, Corruption, and Economic Growth: An Empirical Analysis. *Review of Black Political Economy*, *47*(3), 276-294. https://doi.org/10.1177/0034644619885349

Balci, Y. (2009). Youth Unemployment Problem in Islamic Countries. *The Journal of Knowledge Economy & Knowledge Management*, *4*(2), 141-153.Bayar, Y., & Ozturk, O. F. (2016). Financial Development and Shadow Economy in European Union Transition Economies. *Managing Global Transitions*, *14*(2), 157-173.

Bulut, A. (2023). Informal Economy and Financial Development: The Role of Institutions. *Sosyoekonomi*, *31*(55), 195-209. https://doi.org/10.17233/sosyoekonomi.2023.01.10

Canh, N. P., & Thanh, S. D. (2020). Financial Development and the Shadow Economy: A multi-Dimensional Analysis. *Economic Analysis and Policy*, *67*, 37-54. https://doi.org/10.1016/j.eap.2020.05.002

Capasso, S., & Jappelli, T. (2013). Financial Development and the Underground Economy. *Journal of Development Economics*, *101*(1), 167-178. https://doi.org/10.1016/j.jdeveco.2012.10.005

Capasso, S., Ohnsorge, F. L., & Yu, S. (2022a). *From Financial Development to Informality A Causal Link* (Policy Research Working Paper 10192). https://documents1.worldbank.org/curated/en/099307409272216995/pdf/IDU0f00cd16b024ed044260ade201183af9a2753.pdf, Erişim Tarihi: 26.04.2025.

Capasso, S., Ohnsorge, F., & Yu, S. (2022b). Informality and Financial Development: A Literature Review. *Manchester School*, *90*(5), 587-608. https://doi.org/10.1111/manc.12417

Christopoulos, D. K., & Leon-Ledesma, M. A. (2011). International Output Convergence, Breaks, and Asymmetric Adjustment. *Studies in Nonlinear Dynamics & Econometrics*, *15*(3), 67-97.

Durdak, A. (2019). *İslami Finans Dünyada 10 Ülkede Yoğunlaştı*. Ekonomi. https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/islami-finans-dunyada-10-ulkede-yogunlasti/1582880, Erişim Tarihi: 25.04.2025.

Elgin, C., Kose, M. A., Ohnsorge, F., & Yu, S. (2021). *Understanding Informality* (CERP Discussion Paper 16497). https://ssrn.com/abstract=3914265, Erişim Tarihi: 25.04.2025.

Elgin, C., & Uras, B. R. (2013). Is Informality a Barrier to Financial Development? *SERIEs*, *4*(3), 309-331. https://doi.org/10.1007/s13209-012-0092-9

Gezer, M. A. (2022). Informal Economy at the European Territory: Evidence from Panel Threshold Fixed Effect Models. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, *17*(2), 387-409. https://doi.org/10.17153/oguiibf.1056946

GLMM. (2022). *GCC: Total Population and Percentage of Nationals and Non-nationals in GCC Countries (National Statistics-Mid 2022)*. Demographic and Economic Database. https://gulfmigration.grc.net/gcc-total-population-and-percentage-of-nationals-and-non-nationals-in-gcc-countries-national-statistics-mid-2022/, Erişim Tarihi: 29.04.2025.

Haruna, E. U. (2023). The Multidimensional Effect of Financial Development on the Shadow Economy in Africa: A Dynamic Panel Analysis Approach. *International Economics and Economic Policy*, *20*(2), 327-365. https://doi.org/10.1007/s10368-023-00561-0

ILO. (2018). *Women and Men in the Informal Economy: A Statistical Picture*. https://www.ilo.org/sites/default/files/2024-04/Women_men_informal_economy_statistical_picture.pdf, Erişim Tarihi: 23.04.02025.

ILO. (2025). *Statistics on the Informal Economy*. Topics. https://ilostat.ilo.org/topics/informality/, Erişim Tarihi: 23.04.2025.

IMF. (2021). *Five Things to Know about the Informal Economy*. IMF Country Focus. https://www.imf.org/en/News/Articles/2021/07/28/na-072821-five-things-to-know-about-the-informal-economy#:~:text=The%20informal%20economy%20is%20a%20global%20phenomenon%2C%20but%20there%20is,15%20percent%20in%20advanced%20economies., Erişim Tarihi: 11.08.2025.

Katircioglu, S., & Imamoglu, H. (2020). Spillover Effects of Financial Development on the Informal Economic Activity: Empirical Evidence from Turkey. *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management*, *13*(3), 471-482. https://doi.org/10.1108/IMEFM-02-2019-0054

Kazak, H., Akcan, A. T., & İyibildiren, M. (2024). The Relationship Between Economic Growth and Foreign Direct Investment in The Turkic Republics. *Sosyoekonomi*, *32*(62), 157-177. https://doi.org/10.17233/sosyoekonomi.2024.04.08

Khan, S. (2022). *The Informal Economy and Islamic Finance: The Case of Organisation of Islamic Cooperation Countries*. Oxfordshire: Routledge.

Keskin, Ö. (2024). Türkiye'de Döviz Kurunun Zirai İlaç Tüketimine Etkisi: Kesirli-Frekanslı Fourier Testlerden Kanıtlar. *Journal of Agriculture Faculty of Ege University*, *61*(4), 475-486. https://doi.org/10.20289/zfdergi.1442274

Khan, S., Abdul Hamid, B., & Rehman, M. Z. (2023). Determinants of Shadow Economy in OIC and Non-OIC Countries: The Role of Financial Development. *International Journal of Emerging Markets*, *18*(10), 3373-3393. https://doi.org/10.1108/IJOEM-02-2020-0193

Levine, R. (2004). *Finance and Growth: Theory and Evidence* (10766). http://www.nber.org/papers/w10766, Erişim Tarihi: 23.04.2025.

Levine, R., & Zervos, S. (1996). Stock Market Development and Long-Run Growth. *The World Bank Economic Review*, *10*(2), 323-339.

LSEG, & ICD. (2025). *Islamic Finance Development Report 2024: From Niche to Norm*. https://www.lseg.com/en/data-analytics/islamic-finance/islamic-market-intelligence/islamic-finance-development-report-2024, Erişim Tarihi: 11.08.2025.

Massenot, B., & Straub, S. (2016). Informal Sector and Economic Development: The Credit Supply Channel. *Economic Inquiry*, *54*(2), 1046-1067. https://doi.org/10.1111/ecin.12301

Njangang, H., Nembot, L. N., & Ngameni, J. P. (2020). Does Financial Development Reduce the Size of the Informal Economy in Sub-Saharan African Countries? *African Development Review*, *32*(3), 375-391. https://doi.org/10.1111/1467-8268.12446

Ohnsorge, F., & Yu, S. (2022). *The Long Shadow of Informatiliy-Challenges and Policies*. Washington, D.C.: World Bank.

Olayeni, R. O., Tiwari, A. K., & Wohar, M. E. (2020). Fractional Frequency Flexible Fourier Form (FFFFF) for Panel Cointegration Test. *Applied Economics Letters*, *28*(6), 482-486. https://doi.org/10.1080/13504851.2020.1761526

Onwuka, I., & Ayeni, E. (2023). Financial Development and Shadow Economy in Africa: Evidence from Panel Quantile Regression. *Journal of Economic Development*, *48*(2), 123-141.

Özaytürk, G. (2022). Does Shadow Economy Restrain Financial Sector Development? *Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi*, *7*(3), 713-725. https://doi.org/10.30784/epfad.1132075

Pesaran, M. H., Ullah, A., & Yamagata, T. (2008). A Bias-adjusted LM Test of Error Cross-section Independence. *Econometrics Journal*, *11*(1), 105-127. https://doi.org/10.1111/j.1368-423X.2007.00227.x

Pesaran, M. H., & Yamagata, T. (2008). Testing Slope Homogeneity in Large Panels. *Journal of Econometrics*, *142*(1), 50-93. https://doi.org/10.1016/j.jeconom.2007.05.010

SESRIC. (2025). *OIC Statistics Database (OICStat) - Query*. Financial Development Index. https://www.sesric.org/query.php, Erişim Tarihi: 26.04.2025.

Ulyssea, G. (2020). Informality: Causes and Consequences for Development. *Annual Review OfEconomics*, *12*, 525-546. https://doi.org/10.1146/annurev-economics

World Bank. (2016). *Financial Development*. Global Financial Development Report/Background. https://www.worldbank.org/en/publication/gfdr/gfdr-2016/background/financial-development, Erişim Tarihi: 24.04.2025.

World Bank. (2024). *Informal Economy Database*. Brief. https://www.worldbank.org/en/research/brief/informal-economy-database, Erişim Tarihi: 25.04.2025.

World Economic Forum. (2024). *What is the Informal Economy and How Many People Work in it?* Economic Growth. https://www.weforum.org/stories/2024/06/what-is-the-informal-economy/#:~:text=The%20IMF%20says%2060%25%20of,businesses%20are%20not%20formally%20registered., Erişim Tarihi: 25.04.2025.